

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 31, 2013.

ЧЕРНОГОРСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК И ИСКУССТВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 31, 2013.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE SECTION OF ARTS, 31, 2013.

UDK 821.163.4-93.09 Вуковић Ч.

Будимир АЛЕКСИЋ*

ДОСАДАШЊЕ ИСТРАЖИВАЊЕ СТВАРАЛАШТВА ЗА ДЈЕЦУ ЧЕДА ВУКОВИЋА

Анстракт: У раду се анализирају критичка сагледавања литерарног опуса за дјецу и омладину Чедо Вуковића, а посебна пажња је усмјерена на оне текстове који доприносе стварању потпуније и реалније слике о дјечјим прозама овог писца. При томе се поштовао принцип хронолошког појављивања текстова, поступак који омогућава њихову бољу прегледност и истовремено осигурава праћење развоја критичког просуђивања дјела у појављивању.

Кључне ријечи: књижевност за дјецу, Чедо Вуковић, стваралачки поступак, књижевна критика, критичко сагледавање, интерпретација, анализа, естетско вредновање

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Чедо Вуковић је писац релативно обимног и значајног опуса за дјецу и омладину који се у овој области литерарног стваралаштва јавио поемом „Виторог” 1948. године. Након тога је написао двадесетак приповједака и четири романа: „Свемоћно око” (1953), „Тим Лавље срце” (1956), „Летилица професора Бистроума” (1961) и „Хало небо” (1963). Био је први писац за дјецу и омладину у Црној Гори, и први наш писац који је снагом своје креативне имажинације значајно ушао у широке просторе научне фантастике. О популарности Вуковићевих романа код читалачке публике свједоче њихова бројна издања, укључивање у обавезну дјечју лектуру, као и номиновање за високе интернационалне награде (Андерсенова награда). Они и

* Професор књижевности

данас, иако је прошло педесетак и више година од њихове појаве, побуђују интересовање младих читалаца и заузимају високо мјесто у књижевности за дјецу и омладину на широким просторима бивше Југославије. Томе, вјероватно, највише доприноси растуће интересовање дјеце за научну фантастику у књижевности, као и на филму.

У књижевности се Вуковић јавио још као гимназијалац. Подгорички недјељник „Зета” је 1936. године објавио његову приповијетку „Биједници”, која представља његов први штампани белетристички састав. Прича је успјела, а с њом и аутор, који је након тога објавио још неколико прича у истом листу. Нешто касније је, тачније у осмом разреду гимназије, почео да објављује приказе и критике у једном од најреномиранијих часописа тога времена – „Српском књижевном гласнику”. Од тада је објавио преко шест стотина прилога из различитих области стваралаштва¹. У дугом временском интервалу, који обухвата преко седам деценија, Вуковић се окушао у различитим књижевним родовима, врстама и жанровима. Његов је стваралачки опус – обиман и импозантан; обухвата поезију, приповједачку, путописну, документарну, романсијерску и поетску прозу, драме, есеје, критике, полемике, научне и стручне радове, антологије, дјела намијењена дјечи и омладини.

Литература о дјечјем стваралаштву Чеда Вуковића може се условно сврстати у двије групе, по времену појављивања и по ваљаности критичког суда: први дио се односи на оне текстове који су настајали непосредно након објављивања Вуковићевих дјела, у првом реду романа, и он је трајао петнаестак година, колико и Вуковићев интензивни рад на овој врсти литературе и, други, на оне текстове који су се појавили знатно касније, у облику ширих аналитичких приступа. Заједнички именитељ и ранијих и каснијих текстова, изузев неколико занемарљивих изузетака, своди се на оцјену да је Чедо Вуковић један од најзначајнијих писаца дјечје прозе у бившој Југославији.

Ако бисмо примијенили и мало строжу селекцију, могли бисмо издвојити само неколико радова у којима се о Вуковићевом дјелу говори суверено и потпуније, са теоријском заснованошћу и критичким слухом. Остали текстови представљају краће приказе, ски-

¹ Потпуна библиографија Чеда Вуковића објављена је у зборнику радова са научног скупа „Књижевно дјело Чеда Вуковића” одржаног у Режевићима и Петровцу на Мору, 11. и 12. маја 1998. године (*Књижевно дјело Чеда Вуковића*, Зборник радова, Спомен-дом „Режевићи”, Зборници радова, књ. 1, Режевићи, 1998).

це, записе или пригодне чланке и кратке стандардне предговоре или поговоре у којима није испољена спремност за аналитичким приступом, већ се мање-више све завршава на комбиновању основних информација о аутору са описом дјела. При томе, у више текстова испољен је доста хетероген и еклектичан поступак, интересовање се усмјерава у правцу видније испољених проблема, а много мање у правцу особености нарације, структуре и значењских вриједности дјела, што је код овог аутора суштинска вриједност. Уочљиво је, такође, различито разумијевање ове прозе, што је доводило до непоузданих полазишта а тиме и до различитих непотпуних тумачења.

Однос књижевне критике према дјелу Чеда Вуковића најпотпуније је изражен кроз оцјене његових романа. Ваља напоменути да је однос између обима интересовања за ове романе, на једној, и квалитета остварених открића, на другој страни, ипак далеко од постигнуте равнотеже. Такође, примјетно је и неуједначено интересовање књижевне критике за поједине романе. „Свемоћно око” и „Тим Лавље срце” од самог појављивања изазвали су велику пажњу и у рецензијама и у ширим аналитичким написима, док остала два знатно мање – остали су у њиховој сјенци, поготово у односу на „Тим Лавље срце”.

Резултати критичких осврта, настали убрзо након појављивања Вуковићевих романа, или формирану приликом каснијих читања ових дјела, најчешће су освјетљавали само појединачне проблеме, не упуштајући се у детаљније и свеобухватније анализе које би значиле продор у више равни самог дјела. Изузев неколико аутора који критичко освјетљавање ових дјела темеље на поузданом познавању одговарајуће материје и савремене књижевне методологије, појављивали су се радови који су пружали само парцијална сазнања, а неки текстови су доносили понављање већ утврђених судова и то углавном у форми описних и декларативних оцјена, што је све скупа имало удјела у формирању једне у основи непотпуне представе о овом писцу, иако врло афирмативне. Изречено је, наимае, доста добронамјерних похвала и срдачних комплимената, али су изостајали и докази за те тврдње. То је и разумљиво с обзиром на чињеницу да се Вуковићевом прозом за дјецу бавио већи број критичара опште литературе, затим публицисти, пјесници, хроничари културних и књижевних збивања, а мањи број критичара књижевности за дјецу, и то у посљедњих двадесетак година.

Кад су се појавили, Вуковићеви романи за дјецу су представљали значајну новину у свом жанру и изазивали су читав низ недоумица,

неразумијевања и наслуђивања. Појавио се не само један писац од формата већ и једно ново схватање књижевности за дјецу. То су, наиме, биле књиге изван постојеће тематике романа за дјецу на нашем језику, друкчије писане, читаоци су их друкчије доживљавали, а упућени у литературу тумачили на различите начине: у почетку несигурно, а тек након двадесетак година сигурније и прецизније. Критички коментари који су пратили појаву ових књига најчешће су били ограничени на глобалну критичку оцјену о томе колико је књига добро или лоше написана, с обзиром на то да се ради о аутору који за собом има више књига намијењених одраслим читаоцима. У тим написима честе су опаске о ауторовом дару за ову врсту литературе, а кретале су се од хвалоспјева до наговора да се врати „озбиљној” прози.

У првим критичким текстовима – приказима и чланцима који су углавном новинског карактера има много више дескрипције, површних и паушалних оцјена него указивања на битне проблеме. Више написа и нема другог значења осим мање или више свјесне парадразе самог дјела, што је имало за посљедицу појаву бројних недоумица, уопштавања, па и заблуда, што ће у каснијим тумачењима углавном бити отклоњено. На касније пажљивије тумачење ове прозе, по нашем мишљењу, значајно су утицале три околности: прво, од шездесетих година па надаље формира се код нас један друкчији однос према књижевности за дјецу, друго, појављују се специјализовани часописи који све чешће доносе стручне текстове о научно-фантастичној књижевности, страних и наших аутора² и, треће, сам аутор је унеколико помагао и критичарима и читаоцима бројним интервјуима у листовима и часописима. Овом приликом усмјерићемо пажњу само на оне текстове који, по нашем мишљењу, доприносе стварању потпуније и реалније слике о дјечјим прозама овог писца.

2. ПРВИ КРИТИЧКИ ТЕКСТОВИ

Прве одзиве на појаву првог Вуковићевог романа „Свемоћно око” налазимо у виду краћих приказа у листовима „Побједа”³ и

² Велики допринос популарности научне фантастике код нас дао је часопис „Галаксија”, посебно објављивањем алманаха „Андромеда” (уредник Зоран Живковић) у коме су штампане и одабране приче водећих писаца тога жанра.

³ Б.: „Чедо Вуковић, Свемоћно око (Златна књига, Београд)”, *Побједа*, бр. 30, 1954 (8. април).

„Политика”⁴. Писац текста у „Побједи”, потписан са Б., нема намјеру да улази у било какву стручну процјену и квалификацију ове књиге сем жеље да објелодани појаву друге књиге за дјецу Чедо Вуковића (прва је поема „Виторог”) која је сачињена „од три приче од којих је прва један мањи фантастично-поучни роман”⁵. Основни квалитет ове књиге, по мишљењу Б., који је највјероватније недовољно упућен књижевни хроничар, јесте у томе што са „тих страница зрачи једна хуманост коју треба развијати међу младима, а која треба да буде незаинтересована за националне и политичке границе”⁶.

В(оја) Ц(арић) у свом приказу у „Политици” за књигу „Свемоћно око” каже да се ради о збирци приповједака од којих прва – „Свемоћно око” оставља најјачи утисак. „Научно-фантастична по тематици, ова приповетка долази по свом квалитету у први ред код нас ретко писаних дела те врсте”⁷. Царић сматра да ће читаоци успјешно кореспондирати са овом „интересантном” и „оригиналном” приповијетком која је „засновама на идеји борбе егоизма и алтруизма код једног радозналост, малог дечака”, који је обични наш дјечак из града, без посебних и ријетких црта, „помало неуредан као ђак, помало склон да задиви другове својим подвизима, у суштини племенит и алтруиста”⁸. Вуковић је, мисли Царић, створио једног стварног дјечака који живи у „данашњем времену”. Наглашавајући Вуковићев реализам као посебан квалитет дјела, Царић сматра да се та одлика не односи само на конципирање главног јунака, већ да се и радња дјела које има „научно-фантастичне садржаје” ослања на реалистичке детаље. „Ова два начина”, каже Царић, „реалистички и научно-фантастични – Вуковић је срећно прожео једно другим, не тежећи да свог читаоца изненади, згрине или запрепасти”⁹.

⁴ В. Ц: „Чедо Вуковић, Свемоћно око (Едиција Златна књига, издање Новинско-издавачког предузећа Удружења новинара Србије, Београд)”, *Политика*, бр. 14824, 1954 (21. мај).

⁵ Б.: „Чедо Вуковић, Свемоћно око (Златна књига, Београд)”, *Побједа*, бр. 30, 1954 (8. април), стр. 5.

⁶ *Исто*.

⁷ В. Ц: „Чедо Вуковић, Свемоћно око (Едиција Златна књига, издање Новинско-издавачког предузећа Удружења новинара Србије, Београд)”, *Политика*, бр. 14824, 1954 (21. мај), стр. 10.

⁸ *Исто*.

⁹ *Исто*.

Приказивач у часопису „Сусрети”¹⁰, потписан иницијалима В. Р., одмах на почетку констатује да се појавила „једна дјечја књижица која заслужује хвалу и препоруку”¹¹. По мишљењу приказивача, ова „необична тематика” превазилази оквире једне „омање приче”, па је писац, захваљујући томе, имао прилику да напише један „добар дјечји роман”. Вуковић се, констатује даље писац приказа, издваја из низа дјечјих писаца који обрађују ратне теме и налази нову „срећно нађену тему која пали дјечју машту водећи је кроз невјероватне, а опет вјероватне свјетове” и која буди и развија код дјецe племените амбиције, појачава радозналост, те да ће сваки „дјечак у *Свемоћном оку* наћи можда жеље које га данима и ноћима успављују”¹². С обзиром на то да се ради о „необичној тематици” у којој чудесна справа има чудесну моћ, писац текста покушава да одреди припадност књижевној врсти и типу ове прозе и сврстава је у корпус дјела жилверновског типа, поткрепљујући то констатацијом да „читава тема има науку као подлогу (подвукао Б. А.) у остваривању Жељкових снова”, да би у исти мах свјетове маште дате у „Свемоћном оку” изједначио са „дјечјим степеном сазнања стеченог из уџбеника”¹³. Као посебан квалитет дјела издваја умјешност фабулирања, сматрајући да је све дато „складно, без иједног сувишног детаља којим би се темпо причања успорио и интересовање олабавило”¹⁴. Једину замјерку писац приказа налази у томе што је аутор једну „необичну тематику недовољно искористио”, обликујући је у једној „омањој причи” умјесто да је фабулу проширио и написао „добар дјечји роман”¹⁵.

Сима Цуцић у свом приказу Вуковићеве књиге „Свемоћно око и друге приче”¹⁶ констатује да је овај млади дјечји приповједач „пре свега оригиналан”, те да у избору тематске грађе „воли изузетне, често бизарне теме”¹⁷. За разлику од савременика који се често враћају ратној тематици, Вуковића интересују „тајанствене, чудесне и

¹⁰ В. Р.: „Чедо Вуковић, Свемоћно око (Београд, Златна књига)”, *Сусрети*, бр. 5, 1954, стр. 438.

¹¹ *Исто*, стр. 438.

¹² *Исто*.

¹³ *Исто*, стр. 439.

¹⁴ *Исто*.

¹⁵ *Исто*, стр. 438.

¹⁶ С. Цуцић, „Лик једног младог дечјег писца”, *Летопис Матице српске*, књ. 374, св. 7–8, јул-август 1954, стр. 110.

¹⁷ *Исто*, стр. 110.

фантастичне појаве и доживљаји¹⁸. У погледу Вуковићеве сличности Жилу Верну, Цуцић каже да је то само на први поглед, јер је Верн „конструисао научно-фантастичне приповетке на савременим научним тековинама и на научним достигнућима, која су остварена и која ће се остваривати у ближој и даљој будућности”, док Вуковић користи „друге изворе: разна чуда, која се граниче с илузионизмом и мађионичарством”¹⁹. Цуцић сматра да је „замисао о некаквом свемоћном оку врло занимљива”, али да је писац није успио у потпуности савладати иако је ова тематика нудила низ рјешења. Требало је, по Цуцићевом мишљењу, код обраде ове тематике „остати на научним позицијама с којих се не би могле изводити научно-мистичне асоцијације”²⁰.

Роман „Свемоћно око” је, нема сумње, изазвао пажњу књижевне критике, али и недоумице у смислу жанровске припадности (роман или приповијетка), тематске неодређености, природе и карактера главног јунака итд. И Ризо Рамић²¹, попут претходних приказивача, не упушта се у прецизније квалификације појединих проблема, већ за ову „одужу причу или мали роман” каже да је „беспријекорно сачињена пустоловина”, а за главни лик да је у неку руку „савремени Аладин или сродник јунака Жил Верна”²². Рамић у овој прози препознаје слој савремене бајке, елементе научне фантастике и „неужне реалистичке детаље”. Своје одушевљење овим романом Рамић формулише доста уопштено и непрецизно. Његове оцјене су ласкаве, али су дате паушално и без одговарајућег упоришта.

Појаву романа „Тим Лавље срце” прва је пропратила „Побједа” чланком Б. Булатовића²³. Писац чланка уочава да је у питању „велика алегорија, овога пута без наравоученија и без на силу дидактичких поставки”²⁴. Опаска о „насилној дидактичности” вјероватно се односи на Вуковићев роман „Свемоћно око”. Изреченом тврдњом аутор је мислио да нагласи да је Вуковић овим романом постигао извјестан напредак у односу на претходни, што потврђује и оптими-

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

²¹ Ризо Рамић, „Двије књиге прозе за дјецу”, *Стварање*, 11–12, 1954, стр. 744–746.

²² Исто, стр. 745.

²³ Б. Булатовић, „Чедо Вуковић – Тим Лавље срце”, *Побједа*, бр. 36, 1956.

²⁴ Исто, стр. 9.

стичком претпоставком да ће овај роман „прочитати свако до чијих руку дође”²⁵.

За кратко вријеме о овом роману појавило се више текстова у дневним листовима и часописима са скоро идентичним мишљењима у односу на његову вриједност. Скоро сви аутори апострофирају оригиналност и необичност теме, слојеве хумора и сатире, композициона рјешења, вишежанровску комбинацију.

Тако, на примјер, Милорад Стојовић,²⁶ говорећи о појави и значају Чеда Вуковића као дјечјег писца, у вријеме које „оскудијева у потпуној и доброј дјечјој литератури”, кад је „мало правих дјечјих писаца”, са више наде и нескривеног оптимизма види даљи развој наше књижевности за дјецу. Налази „извјесну сличност” са Ћопићем у томе да су „свестрани и разноврсни и један и други, а плодни мимо других писаца у својим регионима”²⁷. За роман „Тим Лавље срце” Стојовић каже да је „сасвим цјеловит” и да Вуковић у „овом књижевном роду може да учини много”²⁸. Стојовић се додуше није бавио детаљнијом анализом овог романа, што му и није била намјера, већ је апострофирао његова значајна својства и упутио на могуће путеве интерпретације.

Пишући о роману „Тим Лавље срце”, Сима Цуцић²⁹ је, у односу на Милорада Стојовића, суздржанији у похвалама, мада се у процењивању неких вриједности сусрећу и допуњују. Необичност ове књиге, по Цуцићевом мишљењу, је у томе што измиче свакој типолошкој квалификацији. „Вуковић је разбио оквире класичног прозног текста. Срећно комбинујући прозне књижевне родове, често супротне, дао нам је књигу која је по својој композицији и приповетка и роман и басна и сатира”, истиче Цуцић и напомиње „да оваквог компоновања дечјих књига није било досад у нашој дечјој литератури”³⁰. Цуцић се осврће и на стил и језик романа и каже да је књига писана „лако”, али да у њој има доста „уличних речи и израза” што није препоручљиво за младе читаоце.

²⁵ Исто.

²⁶ Милорад Стојовић, „Чедо Вуковић – Тим Лавље срце”, *Сусрети*, бр. 11, 1956, стр. 752–756.

²⁷ Исто, стр. 753.

²⁸ Исто, стр. 756.

²⁹ Сима Цуцић, „Дечја књига хумора и сатире”, *Летопис Матице српске*, књ. 379, св. 5, 1957, стр. 528.

³⁰ Исто, стр. 528.

Неповољан критички суд о Вуковићевом роману „Летилица професора Бистроума” изрекао је Миодраг Максимовић у листу „Илустрована политика”³¹. Мало шта је у овој „бајци”, по мишљењу Максимовића, логички засновано, чак главна личност у роману, Жељко, изгледа као да је „од картона, исечен из какве неинвентивне сликовнице”³². Свој крајње неповољан суд о овом роману Максимовић завршава констатацијом да се ради о „невештој и неинвентивној мешавини научне фантастике и народне бајке” која ће остати изван интересовања јер нуди „малу шарену лажу нашој деци”³³.

Овако неповољан суд о роману „Летилица професора Бистроума” остао је усамљен, али и као знак, више пута потврђиван, да једна књига може да произведе крајње опречне судове критичара. Наиме, у „Просвјетном раду”³⁴ налазимо непотписан текст под насловом „Фантастична летелица” у коме аутор говори о овом роману врло похвално, истичући, у првом реду, пишчеву машту као „један од квалитета ове књиге”. Помало романтичарски распјевано, аутор текста о богатству пишчеве маште каже: „Винула се она у планинске врхунце, у пустињска и васионска пространства, у дубине мора и подземља. Огњени змај који нам је познат из народних прича, плови небом заједно са овом летелицом. Последњег змаја из старих бајки гоне млазњацима по небу, аутомобилима по земљи, бродовима по мору, подморницама испод мора”³⁵. Младим читаоцима ће се допасти овај роман, наставља аутор текста, не само због динамичности догађаја, већ и због комбинације „елемената народне и техничке фантастике”, реквизита које налазимо у народним причама (крљушт рибе, перо птице, длака коња) и производа нове техничке цивилизације (пилула знања и мудрости, направа за вјештачко учење, справа за разумијевање говора птица и др.) пред чијим се налетом ови први повлаче јер не постоје могућности истовремене егзистенције. Комбинација „маште из старих бајки и техничких проналазака”, истиче

³¹ Миодраг Максимовић, „Мала шарена лажа (Летилица професора Бистроума – неуспела савремена бајка Чеда Вуковића)”, *Илустрована политика*, бр. 976, 1962, стр. 39.

³² *Исто*, стр. 39.

³³ *Исто*.

³⁴ Аноним, „Фантастична летелица (Чедо Вуковић, Летилица професора Бистроума, Просвета, Београд, 1961)”, *Просвјетни рад*, бр. 13–14, 1962 (1–15. септембар), стр. 7.

³⁵ *Исто*, стр. 7.

аутор текста, „представља значајну новину у нашој дјечјој књижевности”³⁶.

Популаризацији романа „Летилица професора Бистроума” желио је да допринесе и хроничар библиотеке „Златна књига” (у чијем се издању појавила) у часопису „Сусрети”, указујући на оригиналност обраде „вјечите теме: борба добра и зла, побједа добра над злом”³⁷.

Последњи Вуковићев роман за дјецу „Хало, небо” у вријеме појављивања попраћен је са неколико написа у облику краћих приказа, скоро на нивоу информације. Ипак би се, за ову прилику, могао издвојити приказ Ивана Шопа, објављен у „Књижевним новинама”³⁸ у коме износи своје запажање да је Вуковић у овом роману „постигао необичан спој сна и његове чаролије, с једне, и савремене научне фантастике, с друге стране”, али и да се није потпуно удаљио од битних питања „нашег живота, цивилизације и конвенција”³⁹. Шоп наглашава да овакав поступак у нашој књижевности није нов, али да носи „акценте новине”.

Вриједност овог романа Шоп налази у Вуковићевој вјештини приповиједања, у способности да у причу која се дешава у једном сну укомпонује елементе научне фантастике и елементе бајке. Роман, такође, није лишен ни лирских мјеста, међу којима је најљепши одломак опис сахране погинулог становника крушкасте планете, богат детаљима и пун свечарске атмосфере. Шоп уочава и хуморну димензију романа остварену преко „истанчаних језичких експеримената и спрегова речи”.

Књижевни хроничар у „Стварању” за 1963. годину⁴⁰ овај роман препоручује и дјец и одраслим читаоцима, напомињући да је то у извјесном смислу (мотивски и тематски) наставак романа „Летилица професора Бистроума”, те као и претходни роман доноси „слику маштовитих преокупација савременог дјетета” да упозна нове свјетове до чије реализације долази у сну.

Већина приказивача Вуковићевих романа настојала је да се мање-више критички одреди према њима, при чему је дошло до изра-

³⁶ Исто.

³⁷ Аноним, „Чедо Вуковић: Летилица професора Бистроума”, *Сусрети*, бр. 4, 1962, стр. 351.

³⁸ Иван Шоп, „Чедо Вуковић: Хало, небо (Графички завод, Титоград, 1963)”, *Књижевне новине*, бр. 210, 1963 (15. новембар), стр. 5.

³⁹ Исто, стр. 5.

⁴⁰ *Стварање*, бр. 11–12, 1963.

жаја различито разумијевање ове прозе, а самим тим и различито тумачење. Полазишта и мјерила неких критичара нијесу поуздана и провјерена, заснована су на првом утиску и, како се чини, без довољно консултовања теоретске литературе, што је било неопходно с обзиром на то да се ради о романима који су означили нов и непознат заокрет у нашем дјечјем роману, мада треба имати у виду и чињеницу да је литература о фантастици уопште, а поготово о дјечјој фантастици код нас у то вријеме била врло оскудна и да „уметничке вредности саме надрастају научне теорије и крче своје путеве”⁴¹. Тако је и Вуковићев романијерски стваралачки поступак ишао испред критике, бивао је модернији од интерпретације тог стваралачког поступка. Често је у тумачењима долазило до упрошћавања сложених умјетничких структура, значајна својства романа регистрована су само у знацима, анализом је захватан, углавном, само предметни слој дјела (догађаји, сиже, ликови), док су остали, дубљи слојеви, рјеђе дотицани; доста простора дато је конвенцијама и клишеима, теоријским уопштавањима, тако да је прави критички суд изостајао, а неријетко је понеки од романа послужио као повод аутору критичког текста да се огледа и у стилској еквилибристици, а без указивања на естетске вриједности. Велика количина импресија и похвала, додуше, оставља утисак, али изазива и нејасноће због одсуства увјерљивије аргументације за уочене проблеме, чиме се ускраћује улога критичког текста да, између осталог, послужи наставницима а самим тим и знатном броју читалаца као путоказ за читање односне литературе.

3. НОВИЈА КЊИЖЕВНА КРИТИКА

Да постоји и друга врста прилога, што значи и друга врста тумачења са критичким односом према грађи, показује и наредни текстови, настали знатно касније. Они надилазе хроничарску и приказивачку критику, а писани су у облику синтеза са примијењеном новом методологијом и сигурнијим књижевним мјерилима. Аутори новијих радова о Чеду Вуковићу, „усвојивши теорију игре, уметничко дело за децу објашњавају као вид језичке игре, као игру духа и маште, богатство асоцијација света детињства”⁴².

⁴¹ Мирко Марковић, „Смећа деци”, *Детињство*, 1–2, 1987, стр. 50.

⁴² Тихомир Петровић, „Књижевна критика о српској књижевности за децу”, *Детињство*, 1–2, 1991, стр. 21.

Први обимнији рад те врсте под насловом „Дјечји романи Чеда Вуковића и научна фантастика” написао је Ново Вуковић 1974. године⁴³, десетак година након појаве романа „Хало, небо”, а двадесетак након појаве првог Вуковићевог романа за дјецу „Свемоћно око”. Ове чињенице нијесу без значаја, јер је то вријеме (појава студије) кад се теоријска мисао код нас о овој књижевности интензивније развија, кад се отклањају многе дилеме везане за њу, као што је, на примјер, теза да књижевност за дјецу није и не може бити *corpus separatum*.

Дјелимично формирана слика о дјечјим прозама Чеда Вуковића, више пута поновљена издања неких његових романа („Свемоћно око”, „Тим Лавље срце”) и несумњива популарност код читалаца били су довољан подстицај за нова читања. Овом Вуковићевом краћом студијом практично отпочиње систематско проучавање књижевног дјела Чеда Вуковића намијењеног дјечи.

Многе дилеме и нејасноће које су пратиле књижевну критику везану за романе Чеда Вуковића отклонио је Ново Вуковић. Проучавању ове прозе Вуковић је приступио са формираном свијешћу „да за њено добро проучавање и интерпретирање важе исти критички и научни принципи (тј. принципи који се односе и на тзв. ‘озбиљну’ и/или ‘високу’ књижевност)”⁴⁴.

Сложеним критичким приступом, утемељеним на високој теоријској обавијештености и поузданом познавању одговарајуће материје, Вуковић је успио да формулише оне проблеме који су остали недовољно запажени у дотадашњим испитивањима, да укаже на суштинске одлике ових романа и да процијени унутрашње вриједности сваког понаособ, као и да покрене низ питања имплицитних за поетику овог писца.

Разматрајући основне компоненте дјечјих романа Чеда Вуковића, Ново Вуковић констатује, већ на самом почетку рада, да међу тим

⁴³ Ново Вуковић, „Дјечји романи Чеда Вуковића и научна фантастика”, *Књижевност и језик*, бр. 4, 1974, стр. 36–40. Ову студију ћемо наћи и у Вуковићевој књизи „Огледи из књижевности” (Универзитетска ријеч, Никшић, 1984, стр. 131–139) и као Поговор у *Изабраним дјелима Чеда Вуковића* (Никшић 1994, књига друга, стр. 259–269), а знатно проширену верзију ове студије, под насловом „Чедо Вуковић као писац за дјецу и омладину”, налазимо у *Зборнику „Књижевно дјело Чеда Вуковића”* (ЦАНУ, Зборници радова, књ. 5, Подгорица 1992, стр. 171–178). Иначе, цитирани фрагменти су узети из посљедње верзије Вуковићеве студије.

⁴⁴ Живан Живковић, „Улога и значај антологија у књиженој продукцији за децу”, *Детињство*, 3–4, 1991, стр. 33.

романима постоје два жанровска типа прозе и двије тематски веома удаљене области: „Првом типу припада роман ‘Тим Лавље срце’, а другом остала три романа”⁴⁵. Роман „Тим Лавље срце”, наглашава Вуковић, је „специфичан” у оквиру новијег југословенског романа за дјецу. У њему је Вуковић „изграђивао и једну посебну фантастичну раван дјела, у којој животиње, по антропоцентричном принципу, преузимају улоге и дјелатности људи, задржавајући, истина, основне карактеристике својих врста”⁴⁶. Посебну вриједност овог романа, прецизира Вуковић, чини његова наглашена „хумористичка интонација”.

Остала три Вуковићева романа, иако уводе у игру „и неколико типичних научно-фантастичних тематских клишеа”⁴⁷, строго узето, по мишљењу Нова Вуковића, не припадају овом жанру, већ представљају „неку врсту модерних бајки, насталих комбинацијом елементарна научне фантастике и класичне народне бајке”⁴⁸. Након подробније анализе ових романа Н. Вуковић истиче да умјетнички ниво те прозе „не показује битније осцилације од романа до романа и налази се, сигурно, у кругу наших бољих домета тог типа”⁴⁹, закључујући да „с обзиром на вријеме кад се та дјела појављују, она представљају приличну новину за наш књижевни контекст”⁵⁰.

Сљедећи студиознији приступ Вуковићу као писцу за најмлађе учинио је Драгољуб Јекнић 1975. године радом „Фантастика – простор стварности. Стваралаштво за дјецу Чеда Вуковића”⁵¹. Он је анализирао природу фантастике у Вуковићевим дјечјим романима и дао класификацију и прилично поуздану оцјену његовог стваралаштва за дјецу и омладину. За полазиште анализе Јекнић је узимао тематику, кретао се од романа до романа, препричавао садржаје, задржавао се на појединим фрагментима у оквиру цјелине, трагао за основним одликама дјела при чему је настојао да скрене пажњу на детаље који су добро изабрани и на основу којих доноси одговарајуће закључке.

⁴⁵ Ново Вуковић, „Чедо Вуковић као писац за дјецу и омладину”, у: „Књижевно дјело Чеда Вуковића” – Зборник радова ЦАНУ, Зборници радова, књига 5, Подгорица, 1992, стр. 172.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ Исто, стр. 175.

⁴⁸ Исто, стр. 178.

⁴⁹ Исто, стр. 177.

⁵⁰ Исто, стр. 178.

⁵¹ Драгољуб Јекнић, „Фантастика – простор стварности. Стваралаштво за дјецу Чеда Вуковића”, *Стварање*, 12, 1975, стр. 1711–1720.

Јекнић у свом казивању, које несумњиво представља продубљивање и проширивање сазнања о Вуковићевом стваралаштву за дјецу и скретање пажње на више значајнијих проблема у означеним круговима, закључује да су сви Вуковићеве романи прожети хуманистичким порукама, да је човјек у средишту збивања и да у судару са разним препрекама увијек излази као побједник, да „остаје усправан и све усправнији у свом стремљењу ка људскости”⁵².

У годинама које слиједје посебно је значајан рад Воје Марјановића о Чеду Вуковићу, објављен у његовој књизи „Портрети српских писаца за децу”⁵³. Овај рад по обухватности и темељном приступу Вуковићевом дјечјем стваралаштву спада у најбољу литературу о Вуковићу као дјечјем писцу. Воја Марјановић се осврће на читав Вуковићев књижевни опус за дјецу и омладину, оцјењује и поему „Виторог” и приповијетке за дјецу, а његове дјечје романе доста ицрпно анализира. Наглашавајући чињеницу да у савременој српској књижевности за дјецу и омладину нема много писаца који су његовали или који пишу дјела са тематиком научне фантастике, Марјановић доноси сљедећи закључак о романима за дјецу Чедо Вуковића: „Вуковићеве романи дотичу сфере народне фантастике и мешају се са тежњом да се она утка у савремено време и научна открића. Слободну игру фантазије Вуковић је користио за вид забавног, ведрога и срећног у животу, па су његови романи израз тежње ка слободи, новим просторима живљења и понашања. У томе је вредност његове окренутости деци и младима”⁵⁴.

У даљем истраживању Вуковићевог стваралаштва за дјецу значајан је оглед Исака Калпачине „Сливеност стварносних и фантазијских елемената у приповиједним токовима прозе за дјецу Чедо Вуковића”⁵⁵ и рад Јована Љуштановића „Романи за децу Чедо Вуковића”⁵⁶. На почетку свог огледа у коме анализира одлике Вуковићевог романа „Тим лавље срце” које тај роман чине привлачним

⁵² Исто, стр. 1719.

⁵³ Воја Марјановић, „Чедо Вуковић”, у књизи: „Портрети српских писаца за децу”, Дечје новине, Горњи Милановац, 1998, стр. 178–195.

⁵⁴ Исто, стр. 194–195.

⁵⁵ Мр Исак Калпачина, „Сливеност стварносних и фантазијских елемената у приповиједним токовима прозе за дјецу Чедо Вуковића”, *Мостови*, 153–154–155, 1998, Пљевља, стр. 38–41.

⁵⁶ Мр Јован Љуштановић, „Романи за децу Чедо Вуковића”, *Мостови*, 153–154–155, 1998, Пљевља, стр. 42–50.

за младог читаоца, Калпачина констатује да су Вуковићева дјела за најмлађе настала у пишневој раној младости или у његовим средњим годинама и даје општу оцјену овог дијела Вуковићевог књижевног стваралаштва: „Ова дјела настала, углавном у пишневој ранијој стваралачкој фази, садрже карактеристичну свјежину какву обично имају књижевни првјенци, као и динамичност, радозналост и маштовитост које су иманентне млађаном добу, те топлину дубоко доживљене лиричности, увјерљивост и природност зрелог наративног казивања, а наговјештавају и мисаоне засијеке чије дубинске димензије ће се тек испољити у каснијим остварењима”⁵⁷.

Јован Љуштановић у поменутом раду разматра Вуковићеве романе за дјецу прије свега из визуре једне жанровске типологије коју је развио Цветан Тодоров, утврђујући у тим романима релативну превласт онога што Тодоров назива чудесним. Аутор закључује да се жанровска нестабилност Вуковићевих романа само понекад показује као њихова мана – јер се Вуковић напосто игра: „Његово спајање различитих жанровских карактеристика је прихватљиво зато што постоји осећање да смо увучени у игру у којој чврсте конвенције везане за тип слике света и жанра не важе. Осећање игривости је јако потцртано фразеолошким планом на коме има народне фразе и досетке. Ту су и хумор, пародичност, склоност да се и привидно реалистички свет прикаже у благо карикатуризованом крокију... У овим романима је много шта узгубано, померено... Отуда, јединство света Вуковићевих романа јесте у игри”⁵⁸.

У раду Зорице Турјачанин „Пред феноменом НФ романа за дјецу” налазимо интересантан осврт на феномен фантастике у Вуковићевим романима за дјецу и омладину⁵⁹. Ауторка анализира присуство елемената народних бајки у овим романима и закључује да у њима фантастика израста на тлу фолклорне традиције, док је научна фантастика више дата „кроз декор, простор, реквизитариј, а мање као облик постојања и понашања у техницираном свијету могуће будућности”⁶⁰.

⁵⁷ Мр Исак Калпачина, *Наведени рад*, стр. 38.

⁵⁸ Мр Јован Љуштановић, *Наведени рад*, стр. 50.

⁵⁹ Зорица Турјачанин, „Пред феноменом НФ романа за дјецу”, у књизи: „Свежањ нових кључева – студије и есеји из књижевности за дјецу”, Задужбина „Петар Кочић”, Бања Лука – Београд, „Школска књига”, Нови Сад, 1999, стр. 189–206.

⁶⁰ *Исто*, стр. 199.

У књизи „Бисери поетике” Миомира З. Милинковића налази се рад о Вуковићевим романима за дјецу⁶¹ за које Милинковић каже да су овог ствараоца афирмисали „као писца необичне маште и стваралачке инвенције”⁶². Милинковић се у првом реду бави тематском генезом и умјетничким дометима Вуковићевог дјела за најмлађе. На самом почетку рада Милинковић констатује да структуру прозних модела Вуковић заснива „на догађајима из реалног живота, који су на изванредан начин померени у сферу маште и фантастике”⁶³. Анализирајући понаособ сваки Вуковићев дјечји роман, Милинковић посебну пажњу посвећује сагледавању природе фантастике у њима, и закључује да се ти романи не могу у потпуности свести „у оквиру научне фантастике, јер у својој структури садрже видне ознаке фолклорне бајке”⁶⁴. Вуковићева четири романа за дјецу Милинковић сагледава као јединствену тетралогију која, у цјелини гледано, представља „мозаички романескни склоп, остварен на симбиози маште, игре, научне фантастике, с обиљем елемената оностраног и наднародног”⁶⁵.

Цвијетин Ристановић у своме огледу о Чеду Вуковићу⁶⁶ повише простора посвећује анализи његових романа „Свемоћно око”, „Летелица професора Бистроума”, „Хало небо” и „Тим Лавље срце”. Пратећи основне линије фабуле у овим романима, Ристановић анализира пишчев стваралачки поступак и природу Вуковићеве прозе за дјецу. По његовим ријечима, „Вуковић је понудио дјела која су заиста била блиска дјечјој природи и која су генерације младих читалаца оплемењивала и развеселавала”⁶⁷. Пишући о Вуковићевом схватању и тумачењу борбе против зла и насиља које је, по њему, врло блиско филозофији народног ствараоца, Ристановић истиче да је разлика „само у томе што је у сукоб са противницима Вуковић укључио и модерна средства: космичке летелице, бродове, подморнице, експлозив, бројне друге направе којима савремени човјек по-

⁶¹ Миомир З. Милинковић, „Романи за децу Чедо Вуковића”, у књизи: „Бисери поетике”, Учитељски факултет Ужице, Ужице, 2000, стр. 179–188.

⁶² *Исто*, стр. 179.

⁶³ *Исто*.

⁶⁴ *Исто*, стр. 185.

⁶⁵ *Исто*, стр. 187.

⁶⁶ Цвијетин Ристановић, „Чедо Вуковић”, у књизи: „Простори дјетињства – огледи о српским писцима за дјецу”, Завод за уџбенике и наставна средства Републике Српске, Српско Сарајево, 2002, стр. 85–96.

⁶⁷ *Исто*, стр. 86.

бјеђује оне који га тиранишу⁶⁸. У закључку Ристановић каже да Вуковићево стваралаштво за дјецу, у цјелини узето, „представља значајан допринос у богаћењу тематике и форме наше књижевности за дјецу а својим оптимизмом и етиком оно је дијете читаоца оријентисало према хуманијој страни свијета”⁶⁹.

И Тихомир Петровић у својој „Историји српске књижевности за децу”⁷⁰ анализира Вуковићев допринос српској књижевности за најмлађе и наглашава оригиналност његовог дјечјег стваралаштва које „представља друкчији камичак у мозаику фреске српске литературе”⁷¹. У том смислу он тврди да Чедо Вуковић „са даром за откривање чудесних мотива и догађаја, дотле у књижевности слабо уочених, уноси оно што је одговарало дјечјој литератури као уметничкој категорији”⁷². Петровић у овој књизи констатује и разлику између Вуковићевог дјела за дјецу и дјела за одрасле: „У књижевности за одрасле, Вуковић оживљава људе и свој завичај, додирује универзалан човеков проблем, а у уметности младих он узима за ‘тему’ дечју машту и жеље, свет испуњен љубављу, људском добротој и изазовима”⁷³.

Констатујући да Вуковићеви романи за дјецу нијесу имали богату претходницу у дјелима на српскохрватском језику, Слободан Ж. Марковић истиче да је Чедо Вуковић овим романима „обогатио прозу за децу жанром научне фантастике”⁷⁴. Вуковићеву прозу за најмлађе Марковић третира као једну врсту модерних бајки које у себи садрже најбитније одлике савременог српског стваралаштва за дјецу. По њему, Вуковић се у својим романима ослања на научно објашњење или мотивацију: „Маштовито проширивање димензија, облика и функција познатог света, уметнички је остварено у племенитом циљу да се ‘предвиди’ и дочара време које долази или непозната ситуација коју аутор пројектује ослањајући се на научно објашњење”⁷⁵.

⁶⁸ Исто, стр. 91.

⁶⁹ Исто, стр. 96.

⁷⁰ Тихомир Петровић, „Чедо Вуковић”, у књизи: „Историја српске књижевности за децу”, Учитељски факултет Врање, Врање, 2001, стр. 307–311.

⁷¹ Исто, стр. 307.

⁷² Исто, стр. 308.

⁷³ Исто, стр. 308.

⁷⁴ Слободан Ж. Марковић, „Жанрови у модерној прози за децу”, у књизи: „Записи о књижевности за децу III”, Београдска књига, Београд, 2003, стр. 87.

⁷⁵ Исто, стр. 94.

У више уџбеника и приручника о књижевности за дјецу у бившој Југославији заступљен је и Чедо Вуковић. Мишљења аутора књига о Вуковићевим прозама су уједначена, изузев Милана Црнковића који у кратком одјелку у својој књизи насловљеном „Чедо Вуковић – комбинација бајке и научне фантастике” за „Тим Лавље срце” каже да се „приказују допадљиве догодовштине ногометне момчади која игра у саставу клокан, слон...”, а за остала три романа да су „чудна комбинација приче, чак бајке и научне фантастике”⁷⁶. Основу свих ових књига, каже Црнковић, чини „чиста машта” која је „некако распршена, каткад јалова и неинвентивна, недовољно функционална”⁷⁷. Такав суд Црнковић заснива на увјерењу да књиге из области научне фантастике морају остављати утисак увјерљивости, што се не може рећи и за ове књиге, посебно за „Летилицу професора Бистроума”. Пажњу читалаца ће, по мишљењу Црнковића, највише привући „један симпатични дјечак, Жељко”, који „показује и неке мане, али и добро срце озбиљног дјечака”⁷⁸.

За разлику од Црнковића, Драгутин Огњановић је устврдио да Чедо Вуковић у нашој савременој дјечјој књижевности „и бројем и квалитетом својих дела заузима значајно место”⁷⁹, нагласивши да његову активност у приповиједи и роману одликују „оригиналност, непосредност приповедања, занимљивост фабулирања и умење да свет своје прозе прозрачи и оживотвори уочавањем појава и дешавања на својеврстан упечатљив начин”⁸⁰. Истичући Вуковићев смисао за откривање неочекиваних догађаја и смијешних страна живота, Огњановић каже да то доприноси „да се његово приповедање прими као непосредни доживљај света у коме се крије нит водила мудријања однегованог у духу народног хумора, развијеног и обогаћеног делима великих хумориста”⁸¹. Говорећи о роману „Тим Лавље срце”, Огњановић указује и на „игру као деци најближи и најдражи вид забаве”⁸², затим на низ аспеката односа дјече према

⁷⁶ Милан Црнковић, „Дјечја књижевност” (VI издање), Школска књига, Загреб, 1980, стр. 81.

⁷⁷ Исто.

⁷⁸ Исто.

⁷⁹ Драгутин Огњановић, „Један дечји лик Чедо Вуковића”, у књизи: „Сунце на извору: читанка за педагошке академије – књижевност за децу”, Београд, 1973, стр. 296–297.

⁸⁰ Исто.

⁸¹ Исто.

⁸² Исто.

одраслима и обратно, као и на низ савјета и моралних поука које извиру из романа, али дискретно и ненаметљиво.

Након увида у литературу о књижевности за дјецу Чеда Вуковића намеће се закључак да је исписан релативно велики број критичких текстова. Па, ипак, ово дјело, и поред несумњивог значаја и неоспорних трајних вриједности, за неколико деценија није добило одговарајуће тумачење са тачке гледишта потпуности и сложености. То се, у првом реду, односи на поему „Виторог” и на његове приповијетке. И Вуковићеви романи без обзира на то што су живјели свој прилично аутономан живот, дуго времена су били без одговарајуће критичке анализе и коментара. Први критички текстови, они рани и краћи, који су мање-више имали форму приказа или пригодног чланка, нијесу успијевали да избјегну замке позитивистичког испитивања у којима је примјењивана методологија којом се није могло даље допријети од чињеничког утврђивања извјесне грађе и пашалних вриједносних оцјена. У већини тих радова лако је уочити висок степен некореспондентности између умјетничког текста и критичког коментара. До неусаглашености је најчешће долазило отуда што су критичари своје испитивање заснивали на претпоставкама које нијесу водиле ка суштинском приближавању пишчевим намјерама, изузев неколико (С. Цуцић, М. Стојовић, Р. Рамић).

Поузданије оцјене Вуковићевих романа садржане су у текстовима који су настали касније, у посљедњих тридесетак година. Иако не налазимо исцрпније анализе, ипак је у њима освијетљен значајан број проблема унутар умјетничке структуре, велики број је назначен или апострофиран, скициран или описан, тако да се представа о овим романима постепено формирала до мјере из које произилази суд о њиховој вриједности.

Оцијењен од књижевне критике као највеће име дјечје литературе у Црној Гори, Чедо Вуковић је и у свим оцјенама доживљавао готово искључиво похвале. Од Симе Цуцића и Воје Царића до Нова Вуковића и Воје Марјановића – сви су значајни ствараоци и књижевни критичари оцјењивали његово стваралаштво за најмлађе позитивно, истичући оригиналност тема и идеја, једноставност и чистоћу израза, бујност маште и способност аутора да схвати наивност дјетињег свијета.

Ако сада сумирамо сва мишљења и критике о Вуковићевом литерарном опусу за дјецу и омладину, и ако покушамо да из тога извучемо неке закључке, онда можемо рећи да је критика перманент-

но учавала фантастику, хумор и игру као три битне компоненте у овом дијелу његовог литерарног стваралаштва, и скоро да нема рада у коме се то макар и овлаш не истиче.

Књижевна критика је тако до сада скренула пажњу на неке битне особине Вуковићевог стваралаштва за најмлађе. Настала у различитим условима, различита по методу, основни тон је добила у огледима Нова Вуковића, чије су оцјене највише утицале на вредновање стваралаштва за дјецу Чеда Вуковића.

Budimir ALEKSIĆ

PREVIOUS RESEARCH OF CHILDREN'S LITERATURE OF CEDO VUKOVIC

Summary

Children's literature of Cedo Vukovic has been interpreted by numerous interpreters. The best and the most important, and at the same time the most voluminous works are those of Dragoljub Jeknic, Novo Vukovic, Voja Marjanovic and Cvijetin Ristanovic. Reviewed by literary critics as the greatest name of children's literature in Montenegro, Cedo Vukovic has experienced nothing but praise. All important authors and literary critics, from Sima Cucic and Voja Caric to Novo Vukovic and Voja Marjanovic, have positively estimated children's literature of Cedo Vukovic, emphasizing the originality of themes and ideas, the simplicity and clearness of expressions, the wildness of imagination and the ability of author to understand the purity of children's world.